

XVII. ASIR BAŞLARINDA ERDEL HADİSELERİ VE BETHLEN GÁBOR'UN BEYLİĞE İNTİHABI

M. Tayyib Gökbilgin

Osmanlı İmparatorluğunun XVII. asır siyasî ve askerî tarihinde Erdel ile münasebeti oldukça büyük bir mevki' ve ehemmiyet işgal eder. Bu memleket, gerek, devlete karşı bir vassal (beylik halinde) bulunması itibariyle dahilî siyasette, gerek, bütün asır boyunca faal bir şekilde devam eden Osmanlı - Avusturya münâsebetlerinde şu veya bu suretle ilgili olması, ve hattâ, zaman-zaman Şarkî ve Merkezî Avrupa mes'elelerine karışması sebebiyle, haricî siyasette mühim bir rol oynamıştır.

Osmanlı devletinin Tuna'nın ötesindeki bütün beylikler için ta'kip ettiği siyaset malûmdur ve bu siyaset daima dürüst olmuştur: bu beyliklerin dahilî işlerine, prensip itibariyle, karışmaz, metbu'lüğünü tanıdıkları ve bunun icablarını yaptıkları müddetçe münasebetler iyi bir şekilde ve pürüzsüz olarak devam eder, aksi takdirde siyasî ve askerî ihtilâtlar yapar, zaman-zaman mücadeleler olurdu.

Erdel'in iç ve dış siyaseti, başta bulunanların şahsiyetine, Katolik veya Protestan olmasına, zayıf veya kuvvetli, siyasî kanaatlerinin şu veya bu şekilde bulunmasına vesaireye göre, muhtelif zamanlarda, az çok, muhtelif veçheler almıştır. Bu beylerden ba'zıları Avusturya'ya, ba'zıları Osmanlı devletine temayül göstermiş, hareketlerini buna göre çizmiş, bir kısmı istiklâl ile hareket etmek sevdasına düşmüş, ve hattâ, Osmanlı imparatorluğu câmi'asında, aşağı yukarı aynı derecede ve hemen-hemen aynı hak ve imtiyazlara sâhip bir vaziyette bulunan, Eflâk ve Bogdan beylikleri üzerine otorite te'sis etmeğe kalkışmışlardır.

Bu yazımızda, XVII. asır başlarındaki Erdel hâdiselerine ismi karışan ve nihayet beyliğe intihabi bir emr-i vaki' olan Bethlen Gâbor'dan bahsederken göreceğiz ki, bu Erdel Beyi, Erdel'in ehemmiyetli bir mevcudiyet gösterdiği, Osmanlı devleti haricî siyase-

tinde bir yer işgal ettiği zamanlarda, XVII. asrın birinci yarısında bu memleketin başında bulunmuş ve büyük bir rol oynamış bir şahsiyettir. Bu hâdiselerden ve bu adamdan bahsetmeden önce, Erdel'in XVI. asrın ortasından itibaren imparatorluk kadrosu içinde ne suretle teşekkül edip nasıl bir istihale geçirdiğini hatırlatmak yerinde olur:

Ma'lûm olduğu üzere, Erdel'in müstakil bir beylik haline gelmesi Kanunî Sultan Süleyman'ın 1541 de Budin'i işgalini müte'âkıp, Zápolyai Janos'un dul zevcesi — Jagello hanedanından ve Leh kralının kızı bulunan — İzabella'nın posthumus çocuğu János Zsigmond ile Erdel'de ikametini ve orayı, Osmanlı devletinin himayesi altında bir beylik olarak, idare etmesini emreylemek suretiyle aldığı kararlar işe başlamıştır. Bu çocuğun vasîsi olarak Frater György (veya diğer ismiyle Martinuzzi) — ki Orta Çağdan beri devam eden ve kilise adamlarının devlet idaresinde bir rol oynaması yolundaki bir an'änenin tezahürü olmak suretiyle bu devir Macar siyâsetinde mühim bir vazife almıştır — bu Beyliğin (Macarlar Fejedelemség derler) Macar, Sekel ve Saksonlardan tereküp eden üç milletin çözülmaz birliğine istinad eden anayasasını 1542 de Tor-da (rumence Turda) diyet meclisinde kabul ettirmiş ve bu suretle Orta Çağdan beri Macar krallığı câmi'asına dahil olan ve bu krallık tâcının ihtiva ettiği memleket parçalarından biri bulunan bu kıt'a, birçok yeni hadiseler karşısında, Macar krallığı tâcına tevarüs eden Habsburg hanedanından ayrılmış ve doğrudan doğruya Osmanlı imparatorluğu hâkimiyeti altına geçen Macaristan toprakları ile de bütün hukukî münasebetini kesmişti.

XVI. asrın sonuna, daha doğrusu Zsidvatorok = Jidvatorok muahedesine kadar, Erdel, yalnız Báthory István'ın beş senelik nisbî sükûn devri müstesna, birçok karışıklıklara sahne olmuş, fakat, bu tarihten itibaren tâbi ile metbu arasında münasebetler daha açık, sarîh ve samimî bir mahiyet almaya başlamıştır. Bocskay István ile başlayan bu devrin ikinci ve en tipik mümessili Bethlen Gábor'dur. Onun zamanında, Erdel siyâsetinde muayyen bir karakter ve bir istikrar vardır; o vakte kadar, Erdel, metbû'ı ile münasebetlerinde sık sık gösterdiği menfî hareket tarzına mukabil, bundan sonra, şuurlu ve tamamen realist bir yol ta'kip etmiş ve bunda hayli muvaffak olmuştur.

Osmanlı - Avusturya harpleri esnasında, Erdel de, Eflâk ve Bogdan gibi, bir taraftan mühim iç karışıklıklara, diğer taraftan, çok farklı siyaset tahavvüllerine ma'ruz kalmıştı. Bunun birinci sebep ve âmili, Erdel Beyi Báthory Zsigmond'un birbirini tutmayan bir politika ta'kip etmesi idi. Bu kararsızlığı, onun iradesiz, hasta ve mariz karakterinde bulanlar çoktur. Hattâ, Habsburg hanedanından bir prensesle vukubulan izdivacının bu hasta mizaç üzerindeki menfi te'sirinden, bu te'sirin onu muvazenesiz hareketlere sevkettiğinden de umumiyetle bahsedilir¹.

Gerçekten, Prağ anlaşmasıyla (1595) Erdel'in mukadderatını Habsburg'lara bağladıktan bir müddet sonra, Báthory, evvelâ, bütün memleketi Silezya'da kendisine yapılan bir tevcih mukabilinde, imparator Rudolf II.'a teslim ve Nisan 1598 de Erdel'i terk etti. Fakat, sonra kararını değiştirerek, Erdel'in yeni nâibi Arşidük Maximilien daha memlekete gelmeden, ağustosta buraya döndü. Ertesi senenin (1599) martında ise, tekrar Oppeln'e çekildi. Bu defa bu memleketi, ailesinin bir uzvu olan kardinal Báthory András'a teslim etmişti. Erdel asıladeleri, bu sırada, onun bütün arzu ve kapislerine razı olmuş görünmekteydiler; içlerinde yegâne kudretli şahsiyet sayılan Bocskay István, bu devirde henüz koyu bir Habsburg taraftarıdır ve her şeyi Rudolf'dan beklemektedir; onun sadık bir saray adamıdır.

Kardinal Báthory da uzun müddet vaziyete hâkim olamadı. Bilhassa, Sekel halkının hürriyet ve imtiyazlarına tecavüz etmesi, kendi aleyhinde bir cereyan yaratmıştı. Bu itibarla, İmparatorla açıkça ve Bâbiâli ile gizlice pazarlığa girişen, türlü entrikalar çevirerek bir kısım erdellilerin de taraftarlığını temine muvaffak olan, Eflâk Voyvodası Mihal'in taarruzuna uğrayınca, kolaylıkla mücadeleyi kaybetti ve kendisi de Sekeller tarafından öldürüldü. Bu suretle Erdel'e bir müddet için Mihal hâkim oldu ve bu def'a da Erdel ahalisi ona itaatini arzetti. Mihal, kendisini Habsburg'ların Erdel nâibi addettiği gibi ihtirasını arttırmış ve, mevcut karışıklıklardan faydalanarak, Bogdan'ı da ele geçirmek istemişti. Lehlilerin yardımına ve bir kısım Boğdanlılara istinadla tekrar Erdel'i ele geçirmeğe teşebbüs eyleyen ve bir taraftan bu memlekete giren Báthory Zsigmond'u mağlûp etmeye muvaffak olduktan sonra ise rakipsiz

¹ Szeffkü Gyula, *Bethlen Gábor*, Budapest, 1929, s. 28.

kaldı, bu suretle, bu üç beylikte tam bir hegemonya te'sis etti. Daha sonra Erdel'de asılzadeler aleyhine harekete girişince, ahâli, Mihal'dan da şikâyet ve imparatorudan ona karşı yardım istemeye başlamıştı ki, İtalyalı General Basta'nın büyük bir kuvvetle 1600 senesi baharında Erdel'e gelişi bu suretle vaki' oldu. Evvelâ, Mirisloi'da vukubulan çarpışmada (ağustos) Mihal mağlûp oldu. Fakat, sonra, Viyana'ya giderek imparatora kendini affettirdi ve Basta ile müştereken harekette bulunmak üzere Erdel'e döndü. Diğer taraftan, Erdel halkının, 1601 ibtidalarında, tekrar Báthory Zsigmond'u davet ettikleri görülmektedir. Ancak, Mihal'ın ve Basta'nın müşterek kuvvetleri onu kolaylıkla yendiler. Bu defa da, Avusturya kumandanı, Mihal'ın tekrar entrika çevirmeğe başladığını ve bu arada Bâbrâli ile beylikler mes'elesinde yeniden pazarlığa giriştiğini sezmişti. Bu sebeble, imparatorun muvafakatini alarak, Eflâk Voyvodasını öldürttü (19 ağustos 1601). Artık, o, Erdel'in tek hâkimi kalmıştı. Daha doğrusu, ötedenberi câri an'anelere aykırı olarak, Erdel'in feodal hak ve imtiyazlarını hiç nazar-ı îtibara almadan, burayı bir Avusturya vilâyeti gibi idareye çalışıyordu. Bu hali memlekette geniş bir aks ül-amel yaratmakta gecikmedi. İşte, Unitarius mezhebinden olan Sekellerden Székely Mózes adlı asılzadenin meydana çıkışı, bunun, Osmanlı teveccüh ve himayesini kazanarak, Erdel'i, Basta'nın kumandanı bulunduğu Vallon askerlerinden temizlemek istemesi ve birçok erdellinin de kendisine iltihakla, evvelâ, türklere iltica, sonra da kıyam hareketine iştirak etmesi bu sırada ve bu suretle vukubulmuştur. Hakıykatın görülüyor ki, Mihal'ın öldürülmesinden sonra, yeni bir anlaşma ile, Erdel'in son defa olarak Rudolf II.'a teslimini kabul eden Báthory Szigmond'un prenslikten ayrıldığı ve tekrar iktidarı ele almaya teşebbüs ettiği sıralarda, Habsburg — Erdel — Macar zıddiyeti çok bâriz bir hal almıştı. Basta, Erdel'de vaziyete hâkim olduğu vakit asılzade sınıfına âit malikâneleri yeni bir tedkıyka tâbi tutmayı düşünmüş ve Macar zadedânının elinden bir darbede imtiyazlarını ve arazilerini almak istemişti. Hayatın o zamana kadar cereyan eden mu'tad şekli, zadedân hayatı Erdel'de imkânsız hale gelince, artık yaşanamıyacak bir vaziyet hasıl olunca, erdellilerin takım-takım Türk topraklarına, hudut eyalet ve livalarına sığındıkları ve intikama hazırlandıkları görüldü. Bu anlaşmazlığı ve adâveti Peçevî bir münasebetle şöyle ifade etmektedir:

«...Ma'lûm ola ki Nemçe keferesi mutlaka Macar kavmine ka-
dimden ihânet üzredir Macar'ın ümerası ve kılâ' ve memleket eshâ-
bı olan kübrası Nemçe'nin farazâ edânisi katinde ra'iyyetten hor
ve hakıyrdır bir sebep yok iken yolda rastgeldikde bir kakma çalup
yolda düşürmek gibi ardından yetişse yakasın kaldırıp altına tü-
kürmek gibi elbetde bir tahkıyr ve tezlil etmek lâzime-i kârları-
dır...»².

O sırada, Belgrad'da, Avusturya harplerini idâre etmekte olan
sadrîâzam ve serdar Yemişçi Hasan Paşaya iltica eden erdellilerin
başında Székely Mozes vardı. Onun Belgrad'a gelişini ve yardım
vaadi alışını Naimâ şu şekilde anlatmaktadır:

«...Memleket-i Erdel'in müstakil beylerinden سیکل موژس nâm
bey kal'asına hilâf-ı mu'tad Erdel voyvodası cebren ve kahren dâhil
olup âdemlerin katletmeğın gebr-i mezbûr hengâm-ı şitâda firâr
edüp serdâra ilticâ ve mu'avenet ricâ eylemiş ve Erdel'in fethini
boynuna almış idi. Serdâr dahi gebr-i mezbûrun sözüne î'timat edüp
gıtmeğı mukarrer kılmışdı. Lâkin Üstuni Belgrad'ın fethi mühim
olmağla takdım etdi...»³.

Naimâ'nın müstakil olarak tavsif etmesi, Székely Mózesin'de
dahil bulunduğu Sekel asıladelerinin ve hattâ umumiyetle Erdel
zadegânının muayyen hak ve imtiyazlara sahip olmasını işaret için-
dir. «قلمه سنه خلاف متاد .. جبراً وقهرأ داخل» olduğunu söylediği Erdel
Voyvodası ise Báthory Zsigmond Báthory András ve bilhassa, asıl-
zâde sınıfını malikâne ve imtiyazlarından mahrum etmek isteyen,
General Basta olmak lâzımgelir. Sekelleri kendi tarafına çektiği
görülen Mihâl Voyvodanın da Avusturya kumandanı tarafından
katledilmesinden sonra gayr-ı memnun partisinin alemdârı olan bu
asılzâde meydana çıkmıştır. Müverrih Peçevî, onun (Székely Mó-
zes), 1601 - 1602 kışı esnasında Belgrad'a ve sonra Peçuy'a gelmesi-
ni, hâdiselerin şâhidi sıfatıyla, şöyle anlatmaktadır:

«...Bunların kibârından سیکل موژس dedikleri bir bed-heykel
kış içinde kaçup Serdâr'a geldi ve ubûdiyet arz edüp ilticâ etdi ve
Erdel'in fethine ba'zı âsân tarıyk ilka etdi andan Peçuy'a geldi ve
Tatar - Han'la buluştu hattâ Han hazretlerinin divânında hâzır idim
cümle şehirden mevcûd olan mirzaların ve çerakiseden Han kul-

² Peçevî, *Tarih*, II. s. 298.

³ Naimâ, *Tarih*, I. s. 287.

ları... ayağ üzre mukabelesinde dururlardı amma yerluden biz bir kaç âdem oturduk... bu taryk ile mezkûr سیکل موژیش buluşdurdu- lar ve el öptürdüler ve bir mıkdar musâhabet etdirdiler ba'dehu selâmetlediler yâni Yemişçi Hasan Paşa merhum mesfûr kâfirin il- kaasın hayr-ı mahz fehmetmişdi ve Erdel memleketi fethin elinde bilürdü...»⁴.

Sadriâzam Yemişçi Hasan Paşa, Erdel mes'elesinin arzettiği bu yeni safha karşısında Avusturya harplerinin daha muvaffakiyetli bir mecraya sokulabileceğini düşündü. Belgrad'dan hareketi (1011 senesi başında = temmuz 1602) müte'akıp İstolni Belgrad'ı (Stuhlweissenburg = Székesfehérvár) geri aldı (safer 1011 = ağustos 1602) ve Erdel teshiri kasdiyle» Budin'e gitti. Erdel mültecilerinin ve bilhassa Székely Mózes'in dâvasını benimsediği ve bu mes'eleiy her şeyden önce halletmek lâzım geldiğine inandı- ğı görülmektedir. Çünkü, Budin'e geldiği zaman, Budin Beyler- beyisi Kadı-Zâde Ali Paşa, Budin muhafazasında bulunan Sofu Sinan Paşa ve Budin Kadısı Hâbil efendi, Serdâra, Avusturyalıla- rin Estergom ve Ciğerdelen mıntakasında ordularını topladıklarını, Budin'i muhasaraya hazırladıklarını ve böyle bir zamanda Erdel'e karşı gitmenin münasip olmayacağını söylemişler, fakat, ondan,

«...Gerçi biz dahi küffarın topların işidiriz lâkin Erdel-oğlu Tamşvar eyâletinde bu kadar kal'a alup لىپوه (Lipova = Lippa) ve ينوه (Yanova = Jenö)yı zabteyledi yanına kalmak insâf değildir ve taburda (Avusturya ordusunda) altı yedi bin kâfir ancak hâzır olup mücerred ehl-i İslâm Erdel'e gitmesünler deyû hile eylerler bu mahalle yapışmağa kudretleri yokdur hâtırınız hoş tutunuz...»⁵. diye cevap almışlardı. O sırada Rumeli Beylerbeyisi bulunan Lala Mehmed Paşanın da akına gitmek isteği reddedilerek re- biülevvel ibtidasında (19 ağustos) Szolnok'a müteveccihen ordu Budin'den ayrıldı. Dört günde Tisa (Teiss = Tisza) nehri köp- rüsünden geçildi ve 14 rebiülevvelde (1 eylül 1602 Szarvas pa- lankasına vâsıl olunup Gulâ (Gyula) ve Tamşvar askerleriyle de buluşuldu. Fakat, bu sırada, hakıykatın Budini'n muhasara edildiği öğrenilerek derhal Budin'e dönüldü, bir daha bu sefer yapı- lamadı. Sadriâzamin, Szarvas palankasını karargâhından avdetinden

⁴ Peçevî, *ayn. esr.* II. s. 244.

⁵ Naîmâ, *ayn. esr.*, I., s. 288.

önce Tamşvar veya Gulâ kuvvetlerinden bir kısım tefrik ederek Erdel'e gönderip göndermediğini bilmiyoruz. Yalnız şu kadar var ki, bu esnada, hattâ bu tarihten bir ay kadar önce, Székely Mózes Erdel Belgradı (Gyulafehérvár) civarında Basta'ya mağlûp olmuş ve taraftarlarından bir çoğu ve bu arada Bethlen Gábor⁶ da Türk topraklarına iltica etmişti. Onun daha önce Székely Mózes ile birlikte Belgrad'a geldiğine dair sarih bir kayıt yoktur. Fakat temmuz 1602 hâdiselerinden sonra o da iltica edince tamamen bu müddei Prens tarafından faaliyete başladı. Türk makamlarıyla Székely Mózes'in Erdel beyi olarak tanınması için müzakerelere girişti, o kış⁷ ertesi senenin baharına (1603) kadar Belgrad'da Yemişçi Hasan Paşanın yanında mülteci olarak geçirdi. Peçevî, bu münasebetle, «...mezbur بستان dahi Yemişçi zamanında firâr edüp Belgrad'a gelmiş idi mezbûru yüz yirmi akçe ile müteferika etmiş idi...»⁷. demektedir. İşte Bethlen'in Türk dostu ve Bâbüâlî'nin siyasetine taraftar bir politika ta'kîp etmesi bu tarihten başlamaktadır. Bethlen, Türk politikasını ilk olarak ele almaya cesaret eden tek erdelli şahsiyetin kendisi olduğunu, bilhassa son zamanlarında, söylemekten hoşlanırdı⁸. O, mülteci arkadaşları arasında, türkçeyi en iyi konuştuğu için, derhal bir ehemmiyet

⁶ Bethlen Gábor 1580 de Hunyad vilâyetinin Maros — Illye şatosunda, aslen Erdelli olmyan ve Tisa ötesi memleketlerinden Békés'den hicret etmiş bir aileden dünyaya gelmiştir. Ecdadı arazi sahibi asil insanlardı. İktâr bu ailenin arazisi dahilindedir ki, bu isim de Bethlen ailesine alem olmuştur. Babası Bethlen Farkas, Erdel'e geldiği zaman János Zsigmond'a hizmet etmiş, sonra onu takip eden üç Báthory'ye de sadık (István, Kristof, Zsigmond) kalmıştı. Bunların ilkinden yani Báthory István'dan Maros — Illye'deki araziye mülk olarak almış ve bu suretle Erdel'in asil aileleri arasına karışmıştı. Bethlen Gábor on üç yaşında ana ve babasından yetim kalmıştı. Dayısı Lázár András vesayeti altına aldı. Maamafih bu vasiliğin müsbet tesiri görülmemiş, bilâkis, bu sırada Báthory Zsigmond genç Bethlen'in elinden malikânesini almıştı ki, o da, daha çocuk iken Erdel beyinin sarayına girmeye mecbur olmuş, ve bu arada Bocskay István'a da intisab etmiştir. Báthory Zsigmond'un uzaklaşmasından sonra Bocskay ile hareket etmedi, çünkü, o, henüz Habsburg politikasına sadık ve taraftardı. Bethlen Gábor, Erdel'in asilzadeler partisinden ayrılmadı. Bu parti, üç defa, yani onun her gelişinde Báthory Zsigmond'a taraftar olmuş, sonra onu terkle zaman-zaman Michal Voyvodaya, General Basta'ya itaat etmiş, nihayet silâha sarılarak dağılmıştı. Bu arada onun bilhassa faaliyeti Székely Mózes taraftarlığında görünmektedir (Szekfü, ayn. esr., s. 28).

⁷ Peçevî, *Tarih*, II. s. 350.

⁸ Szekfü, ayn. esr., s. 28.

kazanmış ve müzakerelerde muvaffak olarak, Pâdişah'tan bir ahid-nâme ile birlikte, serdârdan yardım te'min etmişti. 1603 yaz aylarında, Lala Mehmed Paşanın Macaristan serdarı bulunduğu sırada, bâzı kuvvetlerle Bethlen, Demirkapı'dan Székely Mózes'in yardımına gönderildi. Tamşvar Beylerbeyisi Bektaş Paşa, herhalde, bu yardımcı kuvvetlerin başında, veya, teşkilâtçısı olarak bulunuyordu. Çünkü, eylül sonlarında (18 rebiülahir 1012) Pâdişah'a sunulan arizada, Boğdan Voyvodasından bu sene haraç istenmemesi,

«... وافر عسكر يازوب افلاق ايچنده اولان اختلالی برطرف ايدوب اندن اردله واروب أردلده طمشوار بكار بکيسي بکيتاش پشا وعسكر اسلامه ملاق اولوب عسكر اسلام ايله متفق اولوب ولايت اردلدن نمجه و مجار لشکرنی چقاروب اغور همايونده خدمتده...»⁹

bulunması iltizam ve rica edilmişti. Ancak Székely Mózes'in şansı yardım etmiyordu. Esasen bütün Erdel'i kendi tarafına alabilecek kadar kudretli bir şahsiyet değildi. General Basta ile birlikte hareket eden yeni Eflâk Voyvodası Radul'a karşı koyamadı ve Brasso (Kronstadt) civarında yapılan muharebede Székely Mózes maktul düştü (temmuz 1603). Bundan sonra Bethlen tekrar Türk topraklarına iltica etmek mevki' ve mecburiyetinde kaldı. Bu tarihten itibaren bir seneden fazla bir müddet, evvelâ, Tamşvar'da, sonra Belgrad'da Türk idare adamlarının yanında, Türk parası ile ve onların dostu olarak yaşadı. Türk dostluğu, diplomathığı, müzakereleri mehâretle idaresi ve müsaadekârlığı, hülâsa, Bethlen'in politik meziyetleri, onun siyasî hayatının başlangıcında da bilhassa dikati çekmekte idi. Daha sonra, bunlara, akliselim ve itidal hassaları da inzimam etti. Çünkü, mülteci akadaşları, ona, daha o zaman prensliği teklif ettikleri vakit, bu sıfat ve salâhiyeti kabul etmekten çekinmiş, daha müsâit zamanları ve kanunî imkânları beklemişti¹⁰. Ta'yinât - bahaları için Belgrad'da Serdar Lala Mehmed Paşa ile, mülteciler namına, ve Sadriâzam Yavuz Ali Paşa ile de Erdel'deki mukavemet hareketi hakkında müzakereleri Bethlen idare etmiş, imparatorun tarafını bırakması ve isyan hareketinin başına geçmesi için Bocskay'a, o, mektup yazmıştı. Bu arada bâzı Türk yardımcı kuvvetlerinin başında Erdel'e girmeğe teşebbüs

⁹ . Başvekalet Arşivi, İbnülemin tasnifi, dahiliye, n. 690.

¹⁰ Szekfü, *ayn. esr.*, s. 29 vd.

eyledi. Bu münasebetle Erdel ahâlisine ve bilhassa Székely'lere, Diyan-ı hümayûn tarafından, tehditnâmeler de gönderilmişti¹¹. Bethlen'in, bu esnada, Lippa'nın, Avusturya kumandanı Vallon Dampierre ile mücadeleleri vardır. Bir def'asında bu kumandanın hücumu önünden zorla kaçabilmiş ve bütün eşyasını, o sırada imparator tarafında bulunan, hajdulara kaptırmıştı.

Bocskay isyanı Bethlen Gábor'un hayatında yeni bir dönüm noktası ifade eder. Habsburg'lara o kadar sadık bir erdelli olan Bocskay István, günün birinde, Avusturya kumandanı Barbiano tarafından tecavüze uğrayınca ya malikânesini kaybederek yabancı bir memlekete iltica etmek veya silâhla karşı koymak şıklarından birini seçmek icabetmiş, o da, ikinciye tercih eylemişti. Böylece, diğer bir çok neticelerden başka, Osmanlı - Avusturya harplerine de mühim mikyasta tesiri olan, Bocskay isyanı çıktı (1604).

Bocskay, bir kısım gayrimemnunları da kendi safında toplayarak, Barbiano ve diğer Avusturya kumandanlarına karşı muvaffakiyetle mücadeleye girişti. Basta'yı da Eperjes'e sığınmaya mecbur bıraktı. Kendisini Erdel prensi ilân eden Bocskay, bu sırada, başlarında Bethlen Gábor bulunduğu halde Belgrad, Tamşvar ve Budin'deki Erdel mültecileri tarafından bu sıfatla tanındığı gibi, Bâbîâli'nin müzaheretini ve Erdel Beyi olarak tanınmasını temine de muvaffak oldu. Szekfü'nün, bu münasebetle,

«...Hakıykatde türklere iltihak eden Bocskay değil, b'il-akis, küçük yaşdaki Pâdişâhın idâresinde ve sıkışık bir vaziyetde bulunan Bâbîâli, Tisa ötesinin muzaffer kumandanına sığındı...»¹². yolundaki mütalâasını tarafgir bir görüşün mahsulü olarak kabul etmek lâzımdır. Buna mukabil, hâdiselerin şâhidi olan Peçevî'yi dinlemek, sarih bir fikir elde etmek için, her halde, daha doğrudur:

«...Bu hakıyr İstanbul'dan geldim بوجقای hurûc etmiş ve nehr-i

11 7 Eylül 1603 tarihli şu vesika, herhalde, alâkadarlara, bu sırada tebliğ edilmişti:

«سکایر بو جانبہ ہر قنفی و پودہ تابع اولورسه ا کا تابع اولاسز شویلکہ تابع اولیاسز اوغلیکز قزکزله وجودکز اورتادن کوتوریلور جمله عساکر اسلام ایله وتاتار عسکری ایله اوزرکزہ واریلور واکر تابع اولورسکز اومدغکزدن زیاده رعایت اولورسز دیو حکم و مکتوب امرمدر فی سلخ را سنہ ۱۲ عن ید حاجی کتخدا اردل»

(Krs. İbnüle. tasn. n.-482).

¹² Krs. Szekfü Gyula, *Magyar Történet*, Bp. 1939, III., s. 372.

Tisa'nın iki tarafında kral-ı dâll hükmüne dâhil olan kılâ'ı zabtına almış ve ehl-i islâmdan imdâd için feryâdnâmeler göndermiş meğer Nemçe melâîni asker-i islâm varınca باشتای کورک nâm serdar-ı murdârın Nemçe askeriyle üzerine gönderüp askerinin sınımlar ve kendüsün kaçurmuşlar sonra yine serdâr bir mikdâr tatar ve asker ve Eyâlet-i Tamşvar'ı imdâda göndermekle bi-fadl-ilâhi-ta'alâ بوچقاي kuvvet bulup باشتای کورک Nemçe askeriyle boğup kaçurmuş ve krala tâbi' kurâ ve nevâhî garet edüp ganâyim-i bisyâr ile asker-i islâmı avdet etdirmiş Vezir-i âzam-ı merhûm dahi merkuuma قورونه geydirüp umûmen Macar memleketine nasbetmeğe müteahhid olup tarafeynden ahidnâmeler verilmiş...»¹³

Görülüyor ki, Bocskay'ın, daha ilk teşebbüslerinden itibaren, muvaffakiyetlerinde Türk yardımı ne büyük bir rol oynamıştır. Daha sonra, Esztergom'un istirdadı ve Ujvar'ın zaptı sırasında da aynı hal ve zihniyetin mevcut olduğu görülmektedir. Yine, Peçevî, Kanije beylerbeyi Serhoş İbrahim Paşaya — ki Serdar Lala Mehmed Paşanın hemşirezâdesi ve Arnavut Gazi Memi beyin oğlu idi — terfikan, Bocskay'ın:

«...Asker-i islâma mu'âvenet ve muzâheret etmeğe taahhüd ve iman etmekle macar ümerasından نعمتی کرکل¹⁴ nâm ser-askerini Tuna'dan ubûr ve Beç (Viyana) etrafların gaarete me'mûr...»ettiğini hattâ «...ekser Macar ümerâsı kendulere mütabaat etmiş...»¹⁵ olduğunu bildirdiği gibi Naimâ da Üjvâr'ın zaptı münasebetiyle şunları kaydetmektedir:

«...Çün بوچقاي Devlet-i Aliyye askeriyle i'tidad etdi her cânibe ki, teveccüh etdi muzaffer olup bin on dört rebiülahır evâsıtında (ağustos 1605 sonları) Serdâr-ı âzam استرغون muhasarası üzre iken بوچقاي dahi Uyvar kal'asını muhasaraya istîzan zımında asker-i islâm ile imdâd ricâ etmeğin Eğri Beylerbeyisi Sinan Paşa ve Sirem ve Semendire ve Alaca-Hisar Beyleri ve Tırhala Beyi çerkes جل اغاج bin tatar ve çerkesden bir tâife ile gönderilüp imdâd olundukda

¹³ II., s. 300.

¹⁴ Bocskay'ın kumandanları Némethy Balázs ve Lippay Balázs idiler (krş. Szekfü, *ayn. esr.*, III., s. 372). Peçevî bunlardan birincisini kasdediyorsa da, yanlışlıkla Balázs yerine Gergely demektedir.

¹⁵ Peçevî, *ayn. esr.*, II. s. 308.

Macar beylerinden هومنايى ¹⁶ nâm kâfiri kendi askerine serdâr edüp salifüz-zıkr Bektaş Paşa dahi varup Uyvar kal'asının muhâsara eylemiş idi استرغون fethinden sonra zümre-i yeniçeriyândan bin nefer yeniçeri ile zağarcıbaşı ve bir kaç sancak askeri Bosna Beylerbeyisi Hüsrev Paşaya koşup ve Uyvar'da olan asker-i islâma mezbûru serdâr etdi...»¹⁷.

Szekfü Gyula, gerek Avusturyalılara karşı yapılan son harplerde, gerek Uyvar'ın zaptında kullanılan ordunun esaslı unsurunu hajdû'ların teşkil ettiğini söylerse de üç beylerbeyi ile müteaddit sancak beyinin, tatar ve çerkeslerden başka yeniçeri ve kâpi-kulu efradının bulunduğu bu hareketlerde kat'î neticeyi Osmanlı kuvvetlerinin aldığı açıkça anlaşılmalıdır.

Ujvar'ın zaptından sonra, buraya beylerbeyi nasbı mümkün iken, Bocskay'ın ricâda bulunması üzerine, serdâr باعث برودت اولسون ¹⁸ veya, «طییب خاطر ایچون»¹⁹, Rumeli beylerbeyisi Tiryaki Hasan Paşa ve ordu kadısı bulunan Vildân - Zâde Ahmed efendi vasıtasıyla kal'ayı teslim etti. Yine Szekfü'nün bu münasebetle, Homonnai, Illéshazy ve Arşidük Matyas'ın, kal'anın teslim ve tesellüm esnasında Türk paşalarını bir oyunla hariç bıraktıkları yolundaki mütalâası da bizim kaynaklarımız tarafından teyid edilmemektedir.

Bu sırada Bethlen Gâbor Erdel'de idi. Adı ön plânda geçmemekle beraber, Bocskay'ın emrinde ve hizmetinde çalışıyordu. Kıt'alar sevk ve idare ediyor, kal'alar işgal ve Edel hudutlarını Avusturyalılara karşı müdafaa ve muhafaza eyliyordu. Tamamen ona sadık ve merbut idi ²⁰. O, gerek Bocskay ile Habsburg'lar arasındaki Viyana anlaşması, gerek Osmanlı - Avusturya sulhu aktedildikten sonra malikânesine çekildi, yeniden bâzı yerlere sahip olmuştu. Asıl bir aileden olan Kârloyi Zsuzsanna ile evlenmesi de bu zamana rastlar.

¹⁶ Homonnai Drugeth Bâlint ki, Bocskay tarafından başkumandan tayin edilmiş, o da, Szekfü'ye göre, almanlardan nefret etmekle beraber, türklerle müşterek hareketi kerhen kabûl etmişti (karş. ayn. esr., III., s. 376).

¹⁷ Naímâ, ayn. esr., I., s. 420.

¹⁸ Peçevî, ayn. esr., II., s. 309.

¹⁹ Naímâ, ayn. esr., I., s. 403.

²⁰ Bethlen'in, ölümünden az evvel, Bocskay hakkında şöyle dediği mevsuktur: «Bocskay bizim ağabeyimizdi, beni o yetiştirdi, o bana çok itimad ederdi». (22 Mart 1628 de, Török Magyar Államokmânytâr'dan naklen Szekfü, Bethlen Gâbor, s. 28).

Bocskay'ın ölümünden (1606) sonra erdellilerin büyük bir ekseriyeti, onun vasiyet ettiği Homonnai György'ün yerine ihtiyar Rákoczi Zsigmond'u seçtiği halde, Bethlen, henüz on yedi yaşında bir genç bulunan Báthory Gábor'u — belki çok zengin olması ve ötedenberi prensliği elinde tutan bir aileye mensup bulunması sebebiyle — namzed göstermiş ve onun lehine propaganda yaparak çalışmıştı. Evvelâ Rákóczi seçildiyse de, iki sene sonra, Báthory Gábor ile yaptığı müzakere sonunda, şimalî Macaristan'da bâzı yerler mukabilinde, onun lehine beylikten feragat ve ekseriyet de bu emrivâki'i kabul etti (1608). Muhakkak ki, bu müzakerelerde ve feragat işinde Bethlen'in büyük bir rolü olmuştu. Ötedenberi, gerek babasının gerek kendisinin Báthory ailesine mensup ve sadık oldukları bilindiği ve bu sonuncuya da prensliği işgal etmesinde büyük yardımı dokunduğu için olacak, Peçevî ve Naimâ, Bethlen'i «باتوريلر سلسله سندن ، باتوريلر نسلندن» göstermişlerdir.

Bocskay'ın ölümünden sonraki prens seçimlerinde Bâbüâli'nin noktai- nazarına gelince, bu hususta, zaman zaman görüşünü değiştirdiği görülmektedir: Bu ölümü takip eden ilk zamanlarda Homonnai'yi tuttuğu ve onu Erdel beyi tanımak istediği anlaşılmaktadır. Gerçi, Bethlen'in taraftarlığını yaptığı Báthory Gábor 1607 ibtidalarında sadrîâzama gönderdiği bir mektupta ecdâdının, ezcümle amcası Báthory István ve babası Báthory Kristof'un, Osmanlı devletine olan sadakat ve merbutiyetini hatırlatarak, amcasının o zamanki sadrîâzam Sokullu Mehmed Paşayı babası yerine koyduğunu, kendisinin de öylece hizmet etmek emelinde bulunduğunu söyleyerek, Erdel beyliğinin kendisine tevcihini, muvafakat edildiği takdirde, keyfiyetin İmparatora, Eflak ve Bogdan beylerine tebliğini ricâ etmiş ve hayatı müddetince minnettar kalacağını bildirmişse de²¹, aynı tarihlerde sadrîâzam Murad Paşanın (Kuyucu) Rákoczi Zsigmond'a bir mektup gönderdiği²² ve onları prens intihab

²¹ Krş. Török - *Magyarkori Történelmi emlékek, okmánytár*, III., Budapest 1868, s. 58 v.d. (*Türk - Macar devri tarihî vesikalari*).

²² Bu mektubun aynı tarihteki macarca tercümesi bu vesika serisinde neşredilmiştir (vesika XLIX.). Murad Paşa Bâbüâli'nin görüşünü şu suretle ifade etmekte idi:

«...Bizim Kral Bocskay ile dostluğumuz ve ona karşı ne çeşid taahhüdlerimiz olduğunu çok iyi bilirsin. Bu sebebden memleket [Erdel] kimi kral intihab ederse o kral olur, biz de onu tanırız. Ona aynı müsâ'adeleri yapacağız. Ona tıpkı kral

bunda tamamen serbest bıraktığı görülmekte ve bunda hiç kimse-
den bahsedilmemektedir. Ancak, Bocskay'ın ölümünü bildiren Erdel
beylerinden ve « مشارالیه متوفی قراک معتمد و متبرلندن » sayılan Péter Pap,
Örvendi Pal, Pécsi Simon'un müracaatları²³ ve:

«...Cümleden haseb nesebde fâik ve hüsn-i tedbîr ve tedârikde
sadrâ lâıyk kız karındaşının dâmadı ve esrâr-ı hafiyyesinin mu'te-
med ve mu'tekidi olup kenduden sonra yerine kiral olmasını ahid-
nâmede beyân ve Âsitâne cânibinden istizân etdüğü ecilden yerine...
vaziyyet ve hâl-i hayâtında kendûye inâyet olunan sancak-ı hümâ-
yûn... ile... mergûb topuzu teslim eylediği...»

Homonnai'yi tavsiye etmeleri üzerine sadrîâzam Murad Paşa bunu
kabul etmiş ve kendisine «...Erdel ve Macar vilâyetinin kralı ve
sadr-nişîni olmağa lâıyk ve sezâvar görölüp berat-ı sultânî ve men-
şur-ı hâkânî...» göndermişti (ocak 1607)²⁴. Aynı mealde bir nâme-i
hümayûn da Erdel âyan ve ümerâsına gönderildi ve kendilerine
«... مشارالیه قراک سوزی متوفی اشتوان قراک (Bocskay) کی یاتزده مقبول

وهرجاسی بیدریغ ومبندولدر...»

diye teminat verildi²⁵. Fakat, Râkoczi Zsigmond bir taraftan darüs-
saâde ağası Mustafa Ağaya, onun, kendisine Lugos bânı Vajda Ist-
vân'ın, Erdel beyi için hazırlanan sancak, tabl ve alem ile Tamşvar'a

Bocskay gibi hürmet ve ita'at ediniz... Sen de idâren altında bulunan kimselerle
birlikde sükûnetinizi muhafaza ediniz ve harbe sebebiyet vermeyiniz. Aynı soydan
ve aynı isim altında bulunan sizlere yakışan şey birbirinizi dinlemeniz ve sevmeniz-
dir. Kral Bocskay bizimle Nemçe arasında sulhu nasıl te'sis ve icâme etdi ise siz
de öyle yapınız ve bu sulhu ihlâl etmiye kat'iyen teşebbüs etmeyiniz.. Fikir ve iz'an
sâhibi, görmüş ve geçirmiş bir adam olan sen de bizim dostumuzsun.. Senin idâren
altında memleket harab olmasın.. Her sınıf halk iyi bir halde bulunsun... Aranızda
sevgi hüküm sürsün...» (1607 senesi iptidaları).

²³ Bu isimler Feridun Bey *Münşaat*'ında (1275 neşri, II. s. 468).

نمش بکار ، سچی شمون ، اورمندی پال ، پترباب

olarak geçmekte, fakat Szilâgyi Sândor neşrederken (*Török — Magy, Allam okmâgy*,
III., Pest. 1868, s. 61). Yukarıdaki şekilde göstermektedir. Maamafih, Dr. Biro Vencel,
Erdel'in Bâbâlı nezdindeki, kapı kâhyaları, fevkalâde elçileri listesinde 1606. 1607
senelerinde bunlardan, hiç birini zikretmemiştir. (krş. *Erdély követei a Portân*, Cluj -
Kolozsvar 1921, s. 117).

²⁴ Feridun Bey, *Münşaat*, 1265 nşr. II. s. 376; tercümesi için bk. *Türk —
Macar devri vesikalari* s. 60, v.dd.

²⁵ Feridun Bey, *ayn. esr.*, s. 377; macarca tercümesi, *ayn.* vesika serisi, nu-
mara LI.

gelmek üzere olduğu yolunda yazdığı mektuba, teşekkürünü ve minnettarlığını bildiren bir cevap verirken (17 şubat 1607)²⁶, diğer taraftan, sadriâzama vâki olan hali anlatıyor ve Bocskay'ın filvaki Homonnai Bâlint'i vasiyet eylediğini, fakat, Erdel ahalisinin Kolozsvâr'da toplanarak bu vaziyeti kat'iyen kabul etmediğini ve, ananevi serbest seçim hakkını müdafaa ile, kendisini prens seçtiklerini haber veriyor, ayrıca, Bâbiâli'nin bu intihabı kabul ettiği takdirde selefinin taahhüt ettiği şekilde Lipova, Yanova kal'alarını bütün mülhakatlarıyla Pâdşiah'a teslim edeceğini ilâve eyliyordu²⁷. Herhalde bunun üzerine, daha önce Homonnai için tanzim edilen ahidnâmedeki isim yerini, darüssaâde ağası Mustafa Ağa, kazıtmış ve yerine Râkoczi'nin adını yazdırmıştır²⁸. Ahidnâmenin baş tarafındaki Macarca ibarede «Sultan Ahmed'in Gyulafehévâr (Erdel Belgrad'ı) da Erdel beyi Râkoczi Zsigmond'a tabl ile alem ve sancağı hâmil olan Kapıcı Mustafa Ağa ile gönderdiği ahidnâmedir 22 Şubat 1607» cümlesi yazılı bulunmakta, fakat, ahidnâme tarihinin Homonnai için yazıldığı 19 Ocak 1607 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bahis mevzu'u ettiğimiz bu vesika külliyyatında, Murad Paşanın, Belgrad'dan tarihsiz fakat herhalde 22 Şubattan daha evvel Horváth Márton adındaki fevkalâde elçi ile²⁹ Râkoczi Zsigmond'a³⁰ ve Erdel asilzade sınıflarına gönderdiği macarca bir mektubu vardır. Sadriâzam bunda, Bocskay'ın vasiyeti mucibince prensliği Homonnai Bâlint'e terk etmesi hususunda ısrar göstermekten geri durmamakta ve mektubun sonuna doğru şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

«...Aziz dostum, siz, Homonnai Bâlint ile akrabâsınız. İkinizden birinin Bey olmasına bizim hiç bir diyeceğimiz yokdur. Ancak, aranızda mücâdele olmasın ve bu yüzdén memleket ve ahâli zarar görmesin. Size şu noktayı işâret ve muhabbetle ricâ ederiz ki birbirinizi anlayınız, tıpkı kiral Bocskay devrinde olduğu gibi Saa-

26 *Türk — Macar devri vesikaları*, numara LII.

27 *ayn. vesika serisi*, numara LIII.

28 *ayn. vesika serisi*, numara LIV.

29 Bu sene zarfında Bâbiâli nezdine gönderilmiş diğer Erdel elçileri şunlardır: Veres Dâvid, Szentdemeteri Balassy Ferenc, Weiss Mihály idiler. (krş. Biró Vencel, *ayn. esr.*, s. 117).

30 Jorga, bunun, Eflak Voyvodası Michal'in eski bir arkadaşı ve dostu olduğunu bildirir: (krş. *Histoire des Roumains*, Eucarest 1940, V, s. 473).

detlû Pâdişâhımıza hakıyıkı bir dostlukla hizmet ediniz. Her iki memleket huzur ve sükûn içinde kalabilsin...»

Râkoczi'nin buna verdiği uzun cevap da tarihsizdir. aynı görüşü müdafaa eder, Bocskay'ın vasiyetnâmesinin hiç bir kıymeti olmadığı, nasıl ki Pâdişâh veya Alman İmparatoru memleketlerini kardeşlerine veya akrabalarından birisine terketmek hususunda bir vasiyetnâme bıraksalar hiç bir değeri olamayacağı gibi, Erdel'in de müstakil bir memleket sıfatıyla, böyle bir şeyi tanımayacağını, ötedenberi, Erdel beylerinin Pâdişâh'a sadakatini gözönünde bulundurarak, alınan ahidnâme hükümlerine göre memleketi idare ettiklerini, kendisinin de bu an'aneye sadık kalacağını anlatır³¹.

Râkoczi Zsigmond'un Erdel beyliği iki sene kadar sürdü. Bu müddet zarfında mühim bir hâdiseye şahit olmuyoruz. Ancak, hâlâ prenslik müddeisi bulunan Báthory Gábor ile, herhalde Bethlen'in tavassut ve gayretiyle, bazı müzâkereler cereyan ettiği görülmektedir. Râkoczi nihayet, şimalî Macaristan'da bazı yerleri alarak, onun lehine Erdel beyliğinden feragat ve ekseriyet de bu emrivakı'ı kabul etti³². Yeni prens bilhassa hajdulara istinat ediyordu. Hattâ, Arşivek'e katolik olacağı hakkında söz verdiği halde, hajdular ile yaptığı anlaşma mucibince, kalvinist kalmaya karar vermiş, onların reisi olan Nagy Andrâs'ı kendisine kumandan seçmiş ve bu gezginci, biraz da serseri taifeyi Várad, Ecsed, Kállo arasında, yâni, Erdel'in kuzey - batı hudutlarında yerleştirmişti. Erdel diyet meclisi prensliğe Báthory'nin geçmesi husûsundaki kararları aldığı ve formaliteleri ikmal ettiği sırada Bethlen Gábor da Bâbüâli nezdinde müzâkerelerde bulunuyor ve Pâdişâh'ın sadriâzam Murad Paşanın ve diğer vezirlerin Báthory Gábor lehinde muvafakatini alıyordu. Buna muvaffak olan Bethlen, aynı zamanda, Erdel'in üç senelik vergisini affeden bir ahidnâmeyi de beraberinde getirdi. Bu muvaffakiyet, herşeyden evvel, Bâbüâli ile müzâkerelerde selâhiyetli ve ihatalı bir şahsiyet gibi görünen Bethlen'e atfedilebilir³³. Münşeât mecmualarında rastlamadığımız ve Mühimme defterlerinde suretini göremediğimiz bu ahidnâmenin tarihi avahir-i Cumadüülâ 1017 (eylül 1608 ibtidaları) olmak lâzımgelir. Çünkü Báthory

31 *Türk — Macar devri vesikaları*, numara LV, ve LVI.

32 *Székfü*, *ayn. esr.*, s. 30.

33 *ayn. müell.*, *ayn. esr.*, s. 37.

Gâbor, 4 Eylülde Sekellerin kapiteni Kornis Boldizsâr'a (*Magnifico domino Balthasari Kornisde Ruszka Consiliario ac generali Sicularum nostrorum capitani*) gönderdiği ve Bethlen'in Babiâli'de cereyan eden işlerden verdiği haberi ve beylik alâmeti olarak hazırlanan sancak vesaireyi 20 Eylülde Kapıcı başının Brasso'ya getireceğini, kendisinin bunları bin süvari ve bin piyade askerle ve parlak bir şekilde istikbal etmesi lüzumunu bildirdiği mektupta, artık, (*Dei Gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes*) ünvanını kullanmaktadır³⁴. Bu hâdiselerde büyük bir faaliyet gösteren ve rol oynayan Bethlen'in genç Bâthori Gâbor'a ne kadar taraftarlık gösterdiği açıkça görülmektedir.

Báthory Gabor'un beyliğe getirildiği esnada Eflak'ta bazı karışıklıklar vardı ve bu yüzden evvelce Tamşvar beylerbeyisi bulunan Macar-oğlu Ali Paşaya « طونه يالبرينك محافظه سي مهمات دن اولمنه حواله » edilmişti (şaban 1017 = kasım 1608)³⁵. Bunun bir sebebi de Mihal voyvodanın oğlu Nicolas Petraşcu hâdisesi idi. Bu adam, babasının katlinden sonra annesi ile birlikte general Basta'nın elinde rehine olarak bulunmuş³⁶, sonra bir aralık bogdanlılardan bir kısmı onu memleketlerine voyvoda seçmek istemişler³⁷, nihayet imparator Rudolf'un sarayında vazife almıştı ki, Petraşcu'nun, baba-

³⁴ ayn. *vesika serisi*, numara XVI.

³⁵ Başvekâlet arşivi, *Ahkâm defteri*, No: 71, s. 136. Maamafih beş ay kadar sonra (16 Zilhicce 1017 = 23 Mart 1609) onun bu vazifede kalmasına lüzum görülmemiş ve belki de adamlarının uygunsuz hareketleri sebebiyle İstanbul'a celbedilmişti. Bu yoldaki hüküm:

« ... سابقا طمشوار بکار بکسی اولان مجار اوغلی علی پاشایه حکم که حالا اول جانبیر بنایه الله تعالی امن و آمان اوزره اولوب محافظه یه احتیاج اولوب وسنک یاننده اولان ادملرینک رعایا و برابریه تمدی و تجاوزی اولدوغی استماع اولمغین سن قلقوب کلوب آستانه سادته ملازمت اوزره اولماک امرم اولمشدر بیوردم که ... وصول بولدقه امرم اوزره بران تأخیر ایتموب ادملرکی یانکه الوب قلقوب آستانه سادتمه کلوب ملازمت اوزره اولاسنکی حالکه مناسب بر منصب فتح اولدقه توجیه اولنوب بهرمند اولاسن امال ایتموب کلینجه اولمایه سن ... » (*Ahkâm defteri*, numara 71, s. 454).

³⁶ Jorga, ayn. *esr.* V., s. 454.

³⁷ ayn. müellif, ayn. *esr.* s. 461.

sının katlini tasvib etmiş olduğu da zannedilmekteydi³⁸. İşte bu, «... میخال بدضال اوغلی پتراشقو یانه اشقیا جمع ایدوب ویوده لی سوداسیله فساده مرتکب...» olmuş ve «... رعایا بیننده اختلاله وخرجک آلی الان عوقته باعث...» bulunmuştu (26 şevval 1017 = 2 şubat 1609)³⁹.

Bu hâdisede Báthory Gábor dürüst hareket etmiş ve Petraşcu-yu tutarak Eflak voyvodasına göndermiştir:

«... لکن اردل حاکمی دولت علیه عبودیت و اخلاص راسخ جلی اولمغه رضای همایونم اوزره حرکتی سرنامه دولت بلوب مفسد مزبورى آله کتوروب سکا ارسال ایتمکله معجلا سده سادتمه ارسالى مهماتدن اولمغین ...»⁴⁰

Onun bu hizmet ve gayreti Bâbiâli tarafından takdir ediliyor, hudut eyaletlerindeki bir kısım askerinin Erdel'e tecavüzü takbih ve mücrimlerin cezalandırılmaları emrolunuyordu. Nitekim, yine bu sıralarda (15 zilkade 1017 = 20 şubat 1609), Budin Beylerbeyi olan Ali Paşa'nın (Kadı-zâde) iş'arına atfen (kazaya defteri gönderip), Tamşvar Beylerbeyisine gönderilen hükümde «... طمشوار و کوله قلمه لرنده اولان جبه جی طائفه سی کندو حال لرنده اولیوب پاندور اشقیا سببی ایله اردل سمتنده اولان قریه لردن رعایا و برابانک اهل و عیال لرین اوغورلدوب فروخت ایتمکله صلح و عهده مفایرتمدی و فساد اوزره...» oldukları ve evvelce verilen cezalardan mütenebbih olmaları Estergom kal'asına tâyin ve irsal edilmeleri ve:

«... ذکر اولتان قلمه لردن قالدروب دقتی ایله مشار ایله وزیرمه (قاضی زاده علی پاشا) کوندرسن که قلمه استرغونه تمین ایدوب محافظه سنده استخدام ...»
eylemesi bildirilmekte idi⁴¹.

Ertesi seneler Báthory Gábor ile Bâbiâli'nin münâsebetleri normal ve dostça devam etti. 4 muharrem 1018 de (9 nisan 1609) mühim ve müstacel bir iş için tercüman Yusuf Çavuş'un Erdel'e gönderildiği, bu münâsebetle, menzil beygirleri bulmaları, Çavuş'u emin ve sâlim bir şekilde yerine ulaştırmaları hususunda, güzergâhtaki ilgililere, sancak beylerine, kadılara emir verildiği görülmektedir. Kezâ, «... بعض امور مهمه ایچین درکاه مولا چاوش لردن احمد چاوش...» 6 şaban 1018 de (4 kasım 1609) yine Erdel'e gitmiştir⁴². Budin beylerbeyi

38 ayn. müellif, ayn. esr., 477.

39 *Ahkâm defteri* No: 71, s. 32.

40 *Ayn. vesika.*

41 *Ahkâm defteri* No: 71, s. 244.

42 *Mühimme defteri* No: 78, s. 85, 505.

Kadı-zâde Ali Paşa, herhalde Bethlen'in tavassut ve rolü neticesinde, Bâbüâlî'de Bâthory Gábor lehine bir hava yaratıyor, ona hil'at gönderilmesini de te'min ediyordu. Meselâ, rebîülevvel 1018 de (haziran 1609) «...Ardel حاكى باتورى غابوره...» gönderilen bir hükümde «... حالا سن آستانه سعادته ... آشيائمه خلوص ... ايله صداقت و اختصاص اوزره اولوب اردل ولايتك حفظ و حراستنده اولدوغنك ماعدا سرحد منصورمه واقف اولان خدمات هايومده بدل اقتدار اوزره اولدوغنك بدون محافظه سنده اولان دستور مكرم و مشير مفخم نظام العالم وزيرم على پشا ادام الله تعالى اجلاله طرفندن سمع هايومته القا اولماغين حقه كده مزيد عنايت خسروانم ظهوره كتوروب خلع فاخرمدن برتوب خلعت مورث البهجت احسان و ارزاني قلتوب اعلاميجون تمين اولتمشدر... وصول بولدقده كوندربلان خلعت فاخره مي انواع اغزاز و احترام الله استقبال ايدوب دخي تمظيم و تكريم ايله الوب كيوب من بعد دخي جيلتكده مركزوز اولان صداقت و عبوديتك مقتضاسنجه اوغور هايومده واقف اولان سرحد منصورمه حفظ و حراستنه متعلق و مملكت ولايته متعرج اولان خصوصرده مشاراليه وزيرم على پشا ادام الله تعالى اجلاله ايله خبرلشوب وجه و مناسب كوردكي اوزره خدمات هايومده صرف اقتدار ايدوب سرحد منصورمك واقف و مطلع اولوب ساير لازم المرض اولان امور و قضياتي آستانه سنادمه و مشاراليه وزيرمه emri verilmektedir⁴³ على التوالى يازوب اعلامدن خالى اولميسن...»

Bathory Gábor'un Erdel beyi olduğu sene Macar krallığında da bir değişiklik vukubulmuş ve Rudolf II. un yerine kardeşi Mathias, Macar kralı (Avusturya ve Moravya ile birlikte) olmuştu. Bir kısım Macarların ve Macar krallık konseyinin yeni kraldan beklediği şey Viyana anlaşmasının (Erdel ile Macar krallığı arasında) Erdel muhtariyetini temin eden maddesinin ilgasına ve bu memleketin, eskiden olduğu gibi, tekrar krallığa ilhakına yardım ve muvafakat etmesi idi⁴⁴. Macar krallık konseyi âzasından Thurzo György, ezcümle, bu fikri müdafaa etmekte ve

«...Erdel ötedenberi Macar krallık tâcına bağlı kalmıştır, serbest seçim doğru değildir, Kral Erdel prensini (fejedelem) bizzat ta'yin etmelidir...»⁴⁵

demekte idi. Bir def'ada Bâthory ile Majtény'de buluşarak bu fikri kabul etmesi için ikna'a çalışmış ve onun Osmanlı İmparator-

43 Ayn. defter s. 222.

44 Szekfü, ayn. esr. s. 38.

45 Ayn. müellif, ayn. esr., göst yer.

luğundan ayrılmasını te'min etmeyi arzu etmişti. Fakat, kendisi, bu sırada henüz Bâbiâli'ye sadakattan ayrılmayı düşünmüyor, «آستانه ساداته الجیلین و پیشکشترین» gönderiyordu⁴⁶.

Birçok müzâkereler neticesiz kaldıktan sonra 1610 da kassa kumandanı Forgâch Zsigmond ve Viyana'daki krallık konseyi âzaları, başta reis Khlesl ve aza Thurzo olduğu halde, Báthory aleyhine harekete geçmek zamanının geldiğine kani' oldular. Forgâch büyücek bir kuvvetle ona karşı yürüdü. Erdel şehirlerinden Kolozsvár ve Fejervâr derhal ona iltihak ettiler. Eflak voyvodası Radul ile birlikte Nagyszeben' (Sibiu = Hermannstadt) de Báthory'yi muhâsara etti⁴⁷. Öyle görünüyor ki, bu harekette Eflâk'tan başka Bogdan voyvodası da Avusturya kuvvetleriyle beraberdi. Fakat, Bâbiâli, vaziyete müdâhale etmekte gecikmedi ve Eflâk, Bogdan voyvodalarına şu emri gönderdi:

«... أردل ولایتی که ممالک محروسه مک مضافاتندن اولوب حمایت و صیانت اولمہسی اہم و مهماتندن ایکن حالا سنک طرفکدن و عسکرکدن دخل اولدوغی اعلام اولنمئین امدی أردل ولایتنه و رعایاسنه بوجهله دخل اولدوغنه رضای ہایونم یوقدر قدیمدن استانہ سعادت اشیائمنہ اولان خلوص عبودیت و اتقیادکتر مقتضاسنجه اگر طرفکدن و اگر عسکرک جانبندن بر فردی أردل ولایتنه دخی تجاوز ایتدیرمیوب بربریکتر ایله دوستلق و مضافات اوزره اولماکوز بابتندہ فرمان قضا جریانم صادر اولمشدر بیوردم کہ وصول بولدقده بوباندہ صادر اولان فرمان عالیشانم اوزره استانہ سعادت اشیائمنہ اولان اخلاص و عبودیتک مقتضاسنجه ولایت اردلہ سنک و ادملرکدن بر فردی دخل و تجاوز ایتدیرمیوب منع و دفع ایلیہسن رضای ہایونمہ مخالف وضعدن اجتناب ایلیوب بربرکز ایله دوستلق و مضافات اوزره اولاسز شوبلکہ امریمہ مخالف بر وضع و صدور ایلیہ صکرہ جوابی مشکل اولور اکاکورہ مقید وجہ مشروح اوزره اولان امرمک اجراسنده وار قوتی بازوی ہمتہ کتورہسن صفر

۱۰۱۹ (mayıs 1610) ⁴⁸

⁴⁶ 17 safer 1019 da (11 mayıs 1610) Eflak Voyvodasına gönderilen bir hükümde Báthory Gábor tarafından gelecek elçi ve hediyeler hakkında

«... اول جانبہ کلدکرنده دخی یانلرینہ یرار آدملر قوشوب وطنہ صوبنی بروقیایہ کچوروب امین و سالم استانہ ساداتہ کوندرہسن مومی الہیک الجیسنہ و چاوشمہ و پیشکشترینہ و سایر اموال و ارزاق آدملرینہ ضرر و کزنبد ایرشدرمکدن زیادہ حذر ایلیہسن خصوص مزبور مہمات امور دندر عوق و تاخیردن احتیاط ایلیہسن...»

krş. *Mühimme deft.* No: 79, s. 206.

⁴⁷ Szekfü, *ayn. esr.* göst. yer.

⁴⁸ *Mühimme deft.* No. 79, s. 82.

Bundan başka, Bâbiâli, Báthory'nin imdadına bir kısım kuvvetler de göndermiş ve bu suretle onun vaziyete hâkim olmasına yardım etmiştir. Neticede, bir taraftan, Hajdú reisi Nagy András tekrar Báthory taraftarlığını ilân ederken, diğer taraftan Forgách Zsigmond da ordusunu kaybederek evvelâ Bogdan'a kaçtı, sonra, küçük bir gurupla Kassa'ya dönebildi⁴⁹.

Báthory Gábor'un bundan sonra intikam hareketlerine giriştiği görülmektedir. Erdel'deki Sakson şehirlerini muhâsara ettiği gibi Eflak'a bir akın yapmış ve bu memleketi kan ve ateş içinde bırakmıştı. Evvelâ, Avusturyalılara sonra, Budin Beylerbeyine ilticâ etmiş olan Eflak voyvodası Radul Şerban, Beylerbeyi⁴⁹ (mükerrer) tarafından iltizam olunarak Báthory'nin akınlarından şikâyet eyledi. Hâlbuki Báthory, Eflak'a ancak Pâdişah'a hizmet maksadile girmiş olduğunu ve daha bazı tasavvurlar beslediğini kalabalık bir elçilik hey'eti ile İstanbul'a bildirdi⁵⁰. 1612 Diyet meclisinde aleyhtarlarından bir çoğunu tevkîyf ettirdi. Nagy Andârs'ı öldürttü. Onun bu şiddet politikası karşısında Diyet meclisi, ona, itaatini arz ve izhar ettiyse de muhalifleri, siyasi hasımları mücâdeleye devam ettiler ve cenubda bir muhâlefet merkezi olan Brasso'da bu memleketin kumandanı Weiss Mihály'in idâresi altında, birçok Macar ve Sekel asilzadelerinin ve Hajdûların yeni kumandanı Géczy András'ın iltihakıyla daha kalabalık bir şekilde toplandılar. Maamafih muhâlefetin başı olan Weiss'in, yapılan yeni bir mücâdelede maktûl düşmesiyle Báthory bu mücâdeleyi de kazanmış oldu. Dahilde mevki'i sağlamlaşan Prens artık partiyi kaybetmek üzere bulunuyordu. Çünkü, Bâbiâli «دلی قرال دینکله مشهور اولان»⁵¹ Báthory'den tamamen yüz çevirmişti. Müverrih Szekfü, Hajdú kumandanı Géczy András'ın Bâbiâli tarafından Erdel beyliğine getirilmesinin düşünüldüğünü söylerse de⁵² kaynaklarımızda, şimdilik, bunu te'yid ve tevsik eden bir kayda rastlanmamaktadır.

Buna mukabil, Bâbiâli, Bethlen Gábor'u tutmakta idi. Çünkü,

⁴⁹ Szekfü, *ayn. esr.*, göst. yer.

⁴⁹ mükerrer. Hammer, bu Beylerbeyinin kim olduğunu tasrih etmezse de, bu sırada Kadı-zâde'nin yerine Tırnakçı Ali Paşa'nın tâyin edildiğini Venedik raporlarına atfen, bildirdiğine göre bu ikinciye kastediyor demektir (VIII. s. 122).

⁵⁰ Hammer, *Devlet-i Osmaniye tarihi*, VIII., s. 123.

⁵¹ Naimâ, *Tarih*, II., s. 131.

⁵² *Ayn. esr.*, göst. yer.

o da, şimdiye kadar iltizam ettiği ve taraftarlığını yaptığı Báthory'den ayrılmış ve Erdel'i terkederek Türk topraklarına sığınmıştı. Bu tahavvülü gören Erdel Beyi, siyâsetinde bir değişiklik yaparak Viyana ile bir anlaşma yapmış, onların müzâheretini sağlamış, buna karşılık da, Bâbıâli'nin senelik vergiden başka bir şey istemesi hâlinde reddedeceğini ve hattâ Osmanlı himayesinden kurtulmaya çalışacağını vaad eylemiştir⁵³. Hâlbuki aynı senenin (1612) ilkbaharında Báthory, Szentdemeteri Balassy Ferenc ile Marosvásárhelyi borsos Tamâs ismindeki elçileri İstanbul'a göndererek⁵⁴ bâzı tekliflede bulunmuş, bâzı muvaffakiyetlerinden de cesaret alarak,, yeniden senelik verginin azaltılmasını, kırk bin altın borç verilmesini, dört bin süvari ile birlikte Eflak ve Bogdan voyvodalarının, Tamşvar ve Egri beylerbeylikleriyle Gyula ve Szolnok sancağın emri altına verilmesini, Eflak ve Bogdan vergilerinin kendisine bırakılmasını istemiş, ve bu şartlarla Macaristan'ı otuz bin Hajdû ile istilâ ve Erdel hududunu Pressburg (Bretislava W Pozsony) a, kadar uzatmayı taahhüd etmişti⁵⁵.

Szekfü'ye göre, artık Báthory geç kalmıştı. Türk ordusu daha fazla vaz'iyete hâkmidi. Bilhassa Bethlen Gábor gibi Erdel'in en mühim şahsiyetlerinden biri de bu tarafta idi. Filhakıyka o, bu sıralarda, Erdel'in büyük, kudretli ve zengin asilzadelerindendi. İçlerinde Déva da bulunan bir takım kal'alara sahipti. Bu memleketin güney - batı mıntıkasında ondan büyük asilzade hemen-hemen yoktu. İlk zamanlarda ikisinin arası iyi olmasına rağmen, bilâhare, karakter ve tabiat itibâriyle tamamen ayrı yaradılıştâ buldukları için, başka-başka siyasî akıydelere sâhip oldukları tahakkuk etmişti. Erdel beyi Bethlen'den şüphe ediyor, çekiniyor ve kendisi için tehlikeli ve rakıyp addettiği bu adamı ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Bu fikrini kendi sevgilisi (Dengeleginé Török Kata), Bethlen'e haber verince⁵⁶ 1612 sonbaharında tekrar Osmanlı topraklarına ilticâ etmişti. Naimâ Efendi,

⁵³ Ayn. müellif, *ayn. esr.*

⁵⁴ Dr. Biro Vencel bunların 1613 de geldiklerini söylese de vaziyete göre bir sene evvel bulunmuş olacaktıdır. *ayn. esr.* s. 118.

⁵⁵ Hammer, *ayn. esr.*, VIII, s. 146. Avusturya elçisi ise bu tekliflerin kabulüne mâni olmaya çalışanlardan idi (12 mayıs 1612) (krş. Hammer, *ayn. esr. fr. ter. c. VIII*, s. 198).

⁵⁶ Szekfü, *ayn. esr.*, göst. yer.

«Tekrar bin yirmi birde mesfûrun havfinde Âsitane'ye ilticâ etti» der⁵⁷. Evvelâ Tamşvar Beylerbeyinin⁵⁸ sonra Budin Beylerbeyinin yanında ikamet etti. Buralarda iken Báthory'nin prenslikten ıskatı için çalıştı. Bu hususta yalnız Türkler nezdinde değil, Macarlar, ez-cümle, Thurzo nezdinde de teşebbüslerde bulundu. Ona Budin'den yazdığı mektupta:

«...Báthory yardım için size mürâcaat ederse vermeyiniz, çünkü, komşu memleketlerle sulh içinde yaşayan ve memleketini kanunlara göre, adâlet ve basiretle idâre eden bir Erdel Beyi Macaristan için de iyi ve hayırlı olur...» diyordu⁵⁹. Bu mektup açıkça gösteriyordu ki, mülteci Bethlen, Báthory'nin beylikten ıskatını ve ona halef olacak kimseyi de düşünüyordu. Bu hususta kendisini öne sürmemekte ve Thurzo'dan bir namzet teklif etmesini rica eylemekteydi. Maamafih, onun, Erdel beyliğini, Macarların kendisine teklifinden ziyâde, Bâbiâli'nin yardımıyla te'min etmek istediği de tahmin olunabilir.

Bethlen, bu sırada, Tiryaki Hasan Paşa'nın kethüdası bulunan İskender Paşa ve, Avusturya elçisi olup da ikinci defa Bâbiâli nezdine gönderilen ve, kendileriyle birlikte seyyahat eden, müverrih Peçevi'nin şahadetine göre mükemmel arabca ve farsca bilen Ceneviz Andrea Negroni ile İstanbul'a geldi. Negroni Jidvatorok mua'hesininin tatbikatı hakkında, Divan-ı Hümayûn'da bazı izahat verdikten (3 kasım 1612) sonra, o esnada Edirne'de olan Pâdişah'ın emir ve iradesi üzerine oraya gitmişti⁶⁰ ki, Budin'den beraber geldikleri Bethlen Gâbor'un da, birlikte Edirne'ye gittiği ve Negroni'nin Pâdişah tarafından kabûl edildiği sırada, onun da hazır bulunduğu anlaşılmaktadır⁶¹.

⁵⁷ Naimâ, *Tarih*, II, s. 131.

⁵⁸ Bethlen'in 18 haziran 1612 de, daha Lippa'da iken oranın kumandanına verdiği ta'limat dikkate değer. Bunda, kal'a efradının Tamşvar eyaletine, yani Türk köylerine tecâvüzde bulunmamaları, hilâfında hareket edeceklerin şiddetle cezalandırılmaları emrolunmaktadır (krş. *Türk — Macar devri vesikaları*, II, s. 107). Öyle görünüyör ki, o, kısa bir zaman sonra Tamşvar Beylerbeyine ilticâ edeceğini hesaplamış ve, belki de, hüsn-i kabûlünü bu suretle te'min etmek istemişti.

⁵⁹ Szekfü, *ayn. esr.*, göst. yer.

⁶⁰ Hammer, *ayn. esr.*, tr. trc. VIII., s. 144.

⁶¹ Szekfü, *ayn. esr.*, göst. yer., Maamafih tarihlerimiz «*Mezbûr Bethlen İskender Paşa vâsitasıyla Nasuh Paşa'ya varup Dergâh-ı âlî'de tarif kesbeyledi*» diye-

Báthory'nin hareketleri artık tamamen şüpheli görüldüğü ve kendisi itimadı kaybettiği, diğer taraftan, Avusturya'nın da Erdel beyi hakkındaki menfî görüşü öğrenildiği için, Divan-ı hümayûn, Bethlen Gábor'u tutmaya karar verdi. Onun izahatı ve «hasmı olan Deli Kral'ın su'-i hâlini söylemesi» karşısında «vükelây-ı devlet ol bed sîreti kal' ve kam' esbâbına mübâşeret olunmak gerekdir dediler»⁶² İskender Paşa Kaniye beylerbeyiliğine tâyin ve Báthory Gábor'u azl ve iskat etmek üzere Erdel seferine me'mur edildi. Ancak «...Asker bir gayrı bahâne ile cem'olmak gerekdir...» diye düşündükleri vakit, Peçevî, «...Bu abd-i fakıyr Budun'un ba'zı mahallerin esâsından ta'mîr etmeğe muhtâc olmağla ziyâde asker içtimâ'î lâzım gelmişdir deyu bir kazâyâ...» etmiş ve bu tedbir muvafık görülerek buna göre emir ve hüküm verilmişti⁶³.

İskender Paşa 1613 senesi sefer vakti (1022 senesi ortaları) ordusunu Sirmiy'e topladıktan sonra evvelâ Tamşvar'a giderek Demirkapı'dan Erdel'e girmeğe hazırlanmıştı. Bu münasebetle, Divan-ı hümayûn'un, bu sefer hakkında me'mur edilen kuvvetlerin kimlerden ibaret olacağı ve alâkadarların vaktinde toplanabilmesini te'min etmesi husûsunda Budin beylerbeyine şu emri gönderdiği görülmektedir:

«... بدون محافظه‌سندہ اولان وزیر حسن ہاشاہ حکم کہ بوندن اقدم بدون محافظه‌سندہ ایکن فوت اولان وزیر حسن ہاشاہ⁶⁴ اردل حاکمی اولان باتورغابور ایچون اردل رعایاسنہ تجاوز وتمدی اوزره اولوب اعیان ولایت ایله دخی حسن سلوک ایتمیوب قتل نفس و غارت اموال ایلمکدن خالی اولمقله ولایت مزبورہ نک صفار و کباری کندودن رضا وشکران اوزره اولیوب دایما نظم ایلدکارندن غیری سدہ سمداتہ اطاعت و انقیادی

rek sâdece sadriâzamlâ buluştuğunu söylerler (krş. Kâtip Çelebi, *Felzeke*, I., s. 364; Peçevî, *Tarih* I., s. 350; Naîmâ, *Tarih* II., s. 131).

⁶² Kâtip Çelebi, *Felzeke*, I., s. 364.

⁶³ Peçevî, *Tarih*, II., göst. yer.

⁶⁴ Vefatından bahsedilen Vezir Hasan Paşa, muhakkak ki, Tiryaki Hasan Paşa'dır. Evvelce (1609) Venedik elçisinin Kadı-zâde Ali Paşa yerine, yanlış olarak, — belki Tırnakçı - Tiryaki benzerliğinden dolayı — ta'yinini bildirdiği Tırnakçı Ali Paşa (zaten böyle bir adama rastlanmamaktadır) olmayıp Tiryaki Hasan Paşa bulunduğuna galip bir ihtimildir ki, 1612 de (1021) de vefat ettiği bu vesikadan anlaşılmalıdır, fakat, diğer Vezir Hasan Paşa'nın hüviyeti öğrenilememektedir. beylerbeyileri listesinde Tiryaki Hasan Paşa'yı ocak 1614 e kadar bu eyâletin başında göstermiş ve diğer Hasan Paşa'dan hiç bahsetmemiştir. (krş. Fekete Lajos, *Budapest a törökörban «Türk devrinde Budapeşte» Bp. 1944, s. 217).*

dخی خلوص اوزره اولیوب دماغی فساد اوزره اولدوغن عرض ایتمکله مزبورک ازاله واستیصالی ایچون امیرالامراء الکرام قنیزه بکار بکیسی اسکندر دام اقباله ایله سرم وپوژغه و سکدین وکلیس وقرقه سنجاقبکاری سمندره وهرسک الای بکیلیری والویه مزبورده زعامت و تیماری اولان درکاه معلام متفرقه لری و چاوشلری و جهله زعما و ارباب تیماری ایله و بونلردن ماعدا روم ایلی امراسندن و دین والوجه حصار کوستندیل و وچترین واسکوب و سلانیک سنجاقبکاری الویه مزبورده نک عموماً متفرقه وچاوش وزعما و ارباب تیماری ایله تعیین اولنوب لکن مزبورلر جمع اولوب خدمت مزبورده تمام جمعیت ایله وارمغه سبب اولمغیچون ذکر اولنان امرایه بدون فله سن تعمیره وارمغه دیو احکام شریفه کوندرلمش ایدی حالا مشارالیه اسکندر دام اقباله جهله آدم لری و تکمیل دشمن یراغله نام محلّه واروب حاضر واماده اولمغه ذکر اولنان امرایه و سایر عسکر دخی مجللاً واروب موی الیه ملاقی اولماری و فرصت فوت اولدین مأمور اولدقلری خدماتی اتمامه ایرشدرملری مهمات دین و دولتدن اولمغه کندو طرفکدن مقدم و مستعجل آدم لری تدارک ایدوب ذکر اولنان امرایه و سایر عسکر خلقنی یرلندن قالدروب مشار الیه ارسال و ایصال ایلمک امر ایدوب بیوردم که وصول بولدقده امر اوزره بو بایده اوکات و جهله و دقت و اهتمامه مقید اولوب دخی یرار آدم لری کوندروب ذکر اولنان امرایه و سایر عسکر خلقنی یرلندن قالدروب مشار الیه ایصال و ارسال ایلیه سن و بالجه خدمت مذکورده مأمور اولان عساکر منصوره مک محل مأموره وقتی ایله وارماری سنک کال دقت و اهتمامه موقوفدر اکاکوره بصیرت اوزره اولوب بو خصوصده وار قوتی بازویه کتوروب ذکر اولنان عسکری ارسال و اخراجده تمام استعجال ایلیه سن ...»⁶⁵

Diğer taraftan, Sadriâzam Nasuh Paşa, Ketenci Ömer Paşayı da ayrı bir kuvvetle ve Şahin Giray, Eflak ve Bogdan beyleri ile birlikte, Eflak içinden geçip Erdel'e dahil olmak üzere me'mur ve sevk etmişti⁶⁶. Szekfü, evvelce Tamşvar beylerbeyliğinde ve Tuna muhafazasında gördüğümüz, Macar-oğlu Ali Paşa'nın da, Ketenci Ömer Paşa'dan bahsetmeksizin, bunların başında veya arasında bulunduğunu kaydeder ki⁶⁷, tarih ve vesikalarımızda, bu münasebetle, ismi geçmemekle beraber, zayıf bir ihtimal olarak kabul edilebilir.

Báthory Gábor bu vaziyet karşısında İstanbul'a elçi üzerine elçi gönderdi ve seferin te'hiri için müzakerelere girişmek istedi; Lippa ve Jenö kal'alarını va'detmek, fakat Szeben'i elinde tutmak suretiyle anlaşmaya taraftar oldu⁶⁸. Bu iki kal'a, evvelce, Avus-

⁶⁵ 20 şaban 1022 (= 5 ekim 1613) *Ahkâm def.* No. 71, s. 324.

⁶⁶ Peçevî, *Tarih* II., göst. yer.

⁶⁷ *Bethlen Gábor*, göst. yer.; *Mağyar Történet* III., göst. yer.

⁶⁸ Szekfü, *Bethlen Gábor*, göst. yer.

turya harpleri esnasında Báthory Zsigmond'un isyanı sıralarında, Erdel'den ayrılmış, vergi ve haracını Tamşvar eyaleti ile Szolnok sancağına vermiş ve bu suretle doğrudan doğruya Türk hâkimiyeti altına geçmişlerdi. Bilâhare Bethlen Gábor'a verilen ahidnameden⁶⁹ anlıyoruz ki Divan-ı hümayûn, bu kal'aların, «... ردغه جانب همايون اطاعت» ettikleri için artık vergilerini o yolda vermelerinde, Erdel'in bunlara müdâhale etmemesinde ısrar etmiştir⁷⁰.

Báthory'nin şimdi bu kal'aları teslim etmek istemesine, Divan-ı hümayûn, bittabi ehemmiyet vermemiştir. Artık mes'ele, bir iki kal'anın teslim edilmesi olmaktan çıkmış, Erdel beyinin değişmesi, oradaki vaziyetin umumî arzu ve devletin menfaatlarına uygun bir şekilde düzenlenmesi mahiyetini almıştı. Harekât tabîî seyrini takip etti. İki taraftan Erdel'e giren kuvvetlerin tazyığı karşısında, Báthory, Szeben'den uzaklaşmaya mecbur oldu. Kolozsvâr şehrinin kendisini kabul etmediğini anlayınca, Forgách'ın, Hajdû'lardan müteşekkil olarak gönderdiği iki bin kişilik yardımcı kuvveti yanına almakla beraber, kendisine ilticagâh gösterdiği şimaldeki Huszt kal'asına gitmeği reddederek, Vârad kal'asına sığındı. Burada, son bir siyasî cinayet olarak, evvelce prenslik iddiâ etmiş olan Hajdû kumandanı Géczy Andras'ı öldürttü⁷¹. Bu adam, filvaki', bir senedenberi onun aleyhinde çalışıyor ve Erdel asilzadelerine, Báthory'nin fenalıklarını sayarak beylikten ıskatı için harekete geçmelerini tavsiye ediyordu⁷².

⁶⁹ Feridun Bey, *ayn. esr.* II., s. 443.

⁷⁰ Bu mes'ele daha sonra, Bâbiâli ile Bethlen arasında bir ihtilâf mevzu'u olarak kalacak, birçok müzâkerelere yol açacak, ihtilâf epeyce müddet devam ettikten sonra Bethlen bunları teslim mecbur olacaktır. Macar tarihçilerinden Angyal Dâvid bu hususta bir etüdde (*Történet Tanulmányok*, Budapest 1937) mes'eleyi uzun uzadıya tetkik etmiş ve Jidvatorok muâhadesinin Avusturya'ya bıraktığı Vác kalesi hakkındaki Türk iddialarıyla alâkasını, gerek Avusturya hükûmetinin gerek Erdel'in birbirleriyle gizli veya açık mücâdeleleri esnasında, Osmanlı devletinin müzâheretini ve yardımını te'min maksadıyla, bu kal'aları Bâbiâli'ye teslimi va'detmekle, yekdiğerini itham eylediklerini belirttikten sonra, hâdisenin, Erdel, Avusturya, Venedik, İspanyol ve Saksonya vesikalarından topladığı malûmata göre, izahını yapmıştır. Ahmed I. devrindeki Türk diplomasisinin karakter ve metodlarını ortaya koyacak olan bu mes'ele tarihlerimizde fazla yer işgal etmemektedir. Türk vesikalarıyla karşılaştırmak suretiyle bir def'a da Osmanlı görüşüne göre tetkik ve izahı yapılmak lâzımdır ki, biz gelecek makalelerimizden birini bu mevzû'a hasredeceğiz.

⁷¹ Szekfü, *ayn. esr.*, göst. yer.

⁷² 29 haziran 1612 tarihli ve Tergovişte'den gönderdiği mektûp için bk.

İskender Paşa'nın serdarlığı altındaki Türk ordusu ve muâvin kuvvetler, beraberlerinde Bethlen olduğu halde, Báthory'nin kaçması ile ilgilenmiyerek Erdel içlerine girdi ve erdelliler arasındaki anlaşmazlıkları hal ile bir taraftan Báthory'yi iskat, diğer taraftan, yeni Erdel beyini seçmek işiyle meşgul oldu. Onlar, aralarındaki ihtilâfları hal için, bir sancak beyinin tavassutuna müracaat etmişlerdi. Evrenos Bey-zâdelerden Selânik sancak beyi Mustafa Bey, bir kısım Erdelliler tarafından, herhalde Vârad kal'asına kapandığı sırada, Báthory Gábor nezdine gönderilmiş, fakat o ayrılmazdan önce, harp başladığı için, kal'ada hapis ve tevkîyf edilmişti ki, bu münâsebetle İskender Paşa'ya Devlet tarafından irsâl olunan bir hükümde Mustafa Beyin hemen tahliyesinin, kendisine muâdil sayılabilecek bir esir verilmek suretiyle, bir an evvel icra ettirilmesi bildirilmişti⁷³.

Serdar, şimdiye kadar yapılmayan bir harekete teşebbüs etti. 19 eylülde, daha Erdel'e girmeden önce, Báthory'nin iskatı hakkın-

Türk — Macar devri vesikaları, III., s. 108 v.dd.

⁷³ 19 ramazan 1022 = 4 kasım 1613. (*Mühimme defteri*, numara 80, s. 161

« ... قتیوه بکربکیسی اولوب أردل سفرینه مأمور اولان عساکر نصرت مأترمه باش و بوغ اولان اسکندر دام اقباله حکم که غازی اورنوص بک اوغولرندن اولوب سلانیک سنجاغیکی اولان قدوة الامراء الکرام مصطفی دام غزه برابر اولوب اغور هایون سعادت منزلده بذل اقتدار ایده کلکله اردللو ملاعین مابنلرنده اولان قتنه وفسادی تسکین وبعض واقع اولان امور مهمه ایچین میر مشارالیهی سابقا أردل حکمی اولوب عصیان وطنیان ایدن باتوری غابوریه کوندردکده چقمزدن مقدم حکمت خدا ایله چنک و حرب واقع اولوب میر مشارالیه ایچرو مذکورک یاننده بولماغله حبس ایدوب بالفعل محبوس اولوب و اردللو کفرهسندن داخی برنجه یرار بکارت اول جنکده أسیر اولوب حالا یانکده محبوس اولدقلری مسامع علیهه القا اولغین میر مشارالیه معادل بر اسیر و یریلوب اطلاق ایتدرلهسن باینده فرمان هایونم صادر اولمشدر بیورددم که وصول بولدقده بو بایده صادر اولان فرمان جلیل القدرم اوزره عمل ایدوب اول جنک محلنده طوتلوب اسیر اولوب بالفعل یانکده محبوس و مقید اولان أردل اسیرلردن میر مومی الهه معادل بر أسیر و یروب مذکورى اطلاق ایتدرمک باینده بالذات مقید اولوب بای طریق کان مشارالیه مصطفی دام غزه یی ملاعین مذکورین لندن خلاص ایدوب چقارمقلری موفور و جهد نامحصور ایلهسن اما طایفه مذکورک مکر و حیللردن بنیات احتیاط ایلیوب ملزومکی میر مشارالیهی اطلاق ایدوب طهره کوندرمیهلر سنخی درکاهدن ویرجکک کافری ویرمیهسن و ایچرو کوندرمیهسن ... »

da erdellilere bir beyannâme gönderdiği gibi⁷⁴, 18 teşrinievvel tarihli mektûbuyla da Diyet meclisini, yeni Erdel beyini seçmek üzere, Kolozsvâr'a dâvet etti. Filhakıyka, 23 ekimde, toplanan Diyet meclisi, İskender Paşa'nın tavsiyesi üzerine Báthory Gábor'u beylikten ıskat ve yerine Bethlen Gábor'u intihap etti. Bu seçimi, memleketin fi'ilî işgal altında bulunması sebebiyle, Bocskay'ın telâkkıyisine göre, Libera Electio addetmeyen küçük bir kısım Diyet meclisi âzası çıktı ise de ekseriyet, kimi korkudan kimi Bethlen'in seçilmesiyle işgal ordularının memleketi derhal boşaltacakları ümidiyle, reylerini beklenen şekilde verdi⁷⁵.

Peçevî, Kâtip Çelebi ve Naimâ «Deli Kral Varad kal'asına girüp tahassun» ettiği sırada, İskender Paşa'nın Bethlen'i Erdel Belgrad'ında beyliğe geçirdiği, fakat, Báthory'nin hayatta kaldığı ve Erdel'de bulunduğu müddetçe yeni prensin vaziyetinin müşkül olacağını ve «ol mel'unun sıhhatında bu emr-i kebir husul-pezîr olmak gaayet asîr» bulunacağını söylemekte müttefikdirler⁷⁶. Binaenaleyh mes'eleyi «yine Bethlen Gábor ilkasıyla ve müşaveresiyle Erdel'in itimâd ettikleri bir kaç haydud voyvodalarına hezar va'dlar ve istimaletler verdiler» cezrî şekilde hal için İskender Paşa'nın ordusuyla avdetinden sonra Bethlen'i takıybe giden Báthory'yi öldürtüler:

«دلی قرال واراددن چقوب بتلن اوزرینه تدارك كورمك صددنده ايكن ويوده زك رى
كجيدده ر ايكي توفنكجي قوبوب كچركن تفنك ايله اوروب قتل ايتديلر»⁷⁷

⁷⁴ *Türk — Macar devri vesikalari*, III., s. 109. Demirkapıdan, Erdel âyan ve asilzâdelerine hitaben ve cevabî mâhiyette yazılan bu mektûp - beyannâmesinde, İskender Paşa, bu ordunun Erdel'e niçin geldiğini anlamalarına ve bu seferin Pâdişahın emriyle vuku'bulduğunu kabul etmemelerine hayret ettiğini söylediikten sonra, Báthory Gábor hakkında senelerdenberi yaptıkları mütemadî şikâyetleri hatırlatıyor, bunu inkâr ederlerse, içlerinde kimlerin bu şikâyetleri yaptıklarını göstereceğini bildiriyor. Sonra vaktiyle Türk idaresine kendi istekleriyle geçtikleri ve o zamandanberi gösterdikleri sadakat hususunda yazdıklarına da uzun boylu cevap vermeyeceğini, ancak, devlete sadık kaldıkları müddetçe ne memleketin ne Erdel halkının hiç bir zarara uğramadığını, ne Allahı ne de kendilerini Alman boyunduruğundan kurtaran padişahı tanımadıkları zaman başlarına büyük belâların geldiğini ve müstahak oldukları cezaya çarpıldıklarını hatırlatacağını da ilâve eyliyordu.

⁷⁵ *Történelmi Tár*, 1881, *Toldalági Mihály emlékirata* 1613 - 1615 e atfen. Szeffü, *ayn. esr.* s. 43.

⁷⁶ Peçevî, *adı geçen esr.* II., s. 350.

⁷⁷ *Fezleke*, I., s. 364.

Báthory Gábor'un katlinde Viyana sarayının da parmağı vardı. Nitekim Khlesl, bilâhare bunu itirâf etmişti. Erdel politikasını tahakkuk ettirmek üzere yâni, bu memleketin başında Viyana'ya merbut, katolik bir prensin bulunmasını te'min için, adamları vasıtasıyla Báthory'yi öldürtmekle fayda ummuştu. Fakat yerine geçen Bethlen Gábor, aradığı karakterde bir adam değildi. Bu sebepten derhal yeni Erdel beyi aleyhinde de cephe almakta gecikmedi⁷⁸. Bunun için olacaktır ki, Szekfü, onun hakkında:

«Gerek garb macarlarının gerek Viyana Krallık Konseyinin nazarında Türk dostu, Türk hizmetkârı telâkkıy edildi. Onun Erdel beyliği bu memleketin krallığa tekrar bağlanmasının artık çok uzak bir istikbâle atılması mânasına geliyordu» mütalâasında bulunmaktadır⁷⁹.

⁷⁸ Angyal Dâvid, *ayn. esr.*, s. 184.

⁷⁹ Szekfü, *ayn. esr.*, s. 44.